

Kirjan ystävää

- kirjallisuudenopetuksen menetelmäopas perusasteelle

Sari Toivakka, Annamari Saure, Virve Nuorgam ja Maija Lyyri
Laatusana Oy ja Konsantika Oy

Kirjallisuudenopetuksen keskeisiä tavoitteita ovat

- yhä parempi lukutaito
- hyvä mielikuvitus
- empatiakyky
- elämykset
- taito tulkita tekstiä
- ajattelun ja oppimisen taidot
- kulttuurin siirtäminen
- itse-tuntemus
- yleissivistys
- äidinkielen arvostus
- ilo ja viihtyminen

Kirjallisuudenopetuksen menetelmiä

- puhumalla oppiminen, kirjoittamalla oppiminen, tutkimalla oppiminen, toimimalla oppiminen, draaman avulla oppiminen, kuvan avulla oppiminen, musiikin avulla oppiminen

Puhumalla oppiminen

- keskustelevat työtävät sopivat erittäin hyvin kirjallisuuden opetukseen:
 - oppilaan ajatuksille, tunteille ja näkemyksille saadaan vastakaikua ja uutta pohdittavaa; ryhmässä voidaan vertailla tulkintoja, kehitellä tekstin herättämiä ajatuksia, tuoda näkökulmia, antaa toisille palautetta jne.
 - oppilas huomaa, että kirjallisuus koskettaa jokaista omalla tavallaan
- työtapoja:
 - opetuskeskustelu suuryhmässä
 - pari- ja pienryhmäkeskustelut (esim. keskustellaan lukukokemuksista tai kirjaan liittyvistä ongelmista, esimerkiksi jonkin henkilön käyttäytymisestä)
 - paneelikeskustelut
 - haastattelu
 - hankitaan materiaalia kirjallisuusesittelmään, tutkielmaan, kirjoitelmaan tms. esimerkiksi

- kirjastonhoitajalta, kirjakauppiaalta tai muulta asiantuntijalta
- tehdään kirjan pohjalta kuvitteellinen haastattelu (haastatellaan kirjan henkilöitä, kirjoittajaa, kustantajaa, kuvitteellista lukijaa...)
- haastatellaan luokkatovereita, perhettä jne.
- lukukokemuksen pohjalta
- haastatellaan vieraillevaa asiantuntijaa, esimerkiksi kirjailijaa
- välttely
 - pariväittely, joukkueväittely, rooliväittely, jolloin väittelyyn voivat osallistua "leikisti" kirjoittaja, kriitikko, kirjan nuori lukija, päähenkilö jne.)
 - esimerkkitähteitä: *Henkilökohtaini oli kiinnostava, Henkilöt olivat uskoittavia, Kirja kosketti minua*

Kirjoittamalla oppiminen

- kirjoittaminen harjaannuttaa ajattelu- ja päättelykykyä, työllistää jokaisen oppilaan (itsäksi kirjoittamalla on helpompi ilmaista henkilökohtaisia ajatuksia kuin puhumalla) kirjoittamista voi yhdistää erilaisiin keskusteluihin, kuvallisiin, toiminnallisiin, draamallisiin yms. menetelmiin
- luettu muuttuu eri tekstilajeiksi:
 - kirja-arvostelu
 - runo lukukokemuksesta
 - kuvitteellinen päiväkirja (kirjan jonkin henkilön päiväkirja - oppilas voi valita mielestään tärkein kirjassa kuvatuista tilanteista päiväkirjatekstistä aiheeksi)
 - henkilökohtaisista ilmoituksista (oppilas asettaa jonkin henkilön rooliin ja kirjoittaa itsestään esittelyn)
 - postikortti tai kirje kirjailijalta lukijalle, lukijalta kirjailijalle, henkilöltä toiselle, henkilöiltä lukijalle, lukijalta henkilölle, eläimeltä henkilölle tai lukijalta eläimelle...)
 - uuden henkilön keksiminen (tuodaan esim. yhdessä tarinaan uusi henkilöhenno)
 - kuviteltu keskustelu (tekstin jonkin henkilön ja tekstissä esiintyvän esineen, eläimen tai asian välillä, esimerkiksi lasikenkä alkaa puhua prinsessalle)
 - työnhakuilmoitus (esim. sadun päähenkilö kyllästyy ikuisen rooliinsa ja haluaa vaihtaa roolistaan muihin "töihin")
 - runoista runoja
 - mainos kirjaista esimerkiksi kirjakerholehteen tai nuortenlehteen
 - uutinen kirjan tärkeistä asioista
 - kirjeenvaihtoa (esim. ystäväille siitä, millä kirjan lukkokokemus tuntuu)

- määritelmää (kirjasta outoja, mielenkiintoisia, vaikeita, hassunkurisia sanoja ja niille määritelmää)
- sähköpostiviestintää lukuparin kanssa (lukemisen edetessä vaihdetaan ajatuksia henkilöistä, tapahtumista, odotuksista, lukemiseen liittyvistä asioista jne.)
- katoamisilmoitus (kuvaus kirjan keskeisestä henkilöstä)

- kyselyt, testit ja arvioinnit

- Minä lukijana / Minä lukijana lukuvuoden päätyttyä
- Minä kirjastonkäyttäjänä
- Luokan lukutavoitteet / Lukutavoitteeni alkavalle vuodelle
- Kysely kokonaisteoksesta

- lukupäiväkirja
- portfolio eli lukukansio

Tutkimalla oppiminen

- aina prosessi
- haetaan vastauksia erilaisiin ongelmiin
- lähteen oppilaan omista kysymyksistä
- tutkimusprosessia ohjataan ongelmia asettamalla – esitetään kysymyksiä joihin haetaan vastauksia
- Tutkimuskohteena kirja

- Mikä kirjassa vaatii lisää mietiskelyä? Oppilas päättää itse tutkimusongelman ja kehittää kysymyksiä, joiden avulla pääsee lähemmäs ongelmanratkaisua. Esimerkiksi aiheena henkilöiden välisen ystävyyden kehittyminen, ja pohditaan, miten ystävyys alkoi, mitä ongelmia oli, miten ongelmat ratkaistiin, mitkä seikat syvensivät ystävyyttä, millaiseksi ystävyys lopulta muodostui.
- sarjakirjojen juonikaava
- tyypillisiä henkilöitä (esim. joistain tietystä kirjallisuudenlajista)
- kirja ja todellisuus (jos kirjan aiheena esim. huumeet, haetaan lisää tietoa huumeista ja verrataan asiainkäsityksiä ja kaunokirjallista tekstiä)
- runokuvien tutkimus (esitetään runoista vertauksia, metaforia jne.)
- tutkimus runojen puhujista

- Tutkimuskohteena kirjan lukija

- oma lukijahistoria
- rakkaimmat kirjat
- meidän perheen lempikirjat
- lahjaksi saamani kirjat
- näitä kirjoja luokkani antaisi lahjaksi

- luokkani, kouluni, opettajani kirjasuosikit
- kirjoja kaupan (erityyppisiä kirjakappeloita, josta tehdään hintavertailuja, tutkitaan valikoiden laajuutta tai myyjän asiantuntevuutta)
- nettikirjakaupat
- kirja-arvostelujen tutkiminen
- luokan runosuosit

- Tutkimuskohteena kirjan tausta tai kirjailija

- kirja kertoo historiallista ajasta
- kirjailijan elämä luetun taustalla
- tyyliuunta kirjan taustalla

Toimimalla oppiminen

- oppijan aktiivisuus on olennaista, harjoitellaan yhteistoiminnallisen oppimisen taitoja, pohdittu oppilaiden omiin kokemuksiin, työllisiä vireimminkin vipeltäjän – liikunnalliset oppilaat
- Pelejä ja leikkejä
- hirsipuuta kirjan, sadun tms. keskeisillä sanoilla
- sanapelit ja kuvapelit kirjan keskeisistä henkilöistä, eläimistä, esineistä
- nimipöytä (koskettatessa sanotaan jonkin kirjan henkilön nimi)
- pallonheitto saman kirjan lukeneiden kesken (pallon saa kertoa ajatuksiaan kirjasta opettajan ohjeiden mukaan, palloa heitellään kunnes kaikki ovat saaneet kertoa ajatuksiaan ainakin kerran)

- Tanssi ja luova liikunta

- tunnetaan paljon voimakkaita tunteita sisältävästä tai herättävästä kirjasta (nimeään kirjan herättämiä tunteita ja valitaan niistä yksi, josta tehdään tanssi)
- liikkumisliikkeitä (kootaan tekstin henkilökuvaus taululle ja näytetään liikkumalla, millaisia henkilöt ovat)
- henkilöiden toimia (esitellään toimintoja, joita muistetaan kirjasta, esim. päähenkilön tekemisiä)
- kuvapaisa (valmistetaan tekstin henkilöistä kuvapaisaita, jotka ilmentävät heidän luonnettaan)

- Muovailua, maalailua, rakentelua ja askartelua

- koru tai tarve-esine kirjan henkilölle
- lumigalleria (muovillaan tumesta kirjan henkilöistä, eläimistä ja esineistä)

Tapahtumia

- järjestetään näyttely opettajien lapsuuden kirjasuosikeista
- järjestetään koulun lukupäivä
- vierailaan päiväkodissa satuja esittämässä, vanhainkodissa tekemässä tutkimusta vanhuksen kirjajamuistoista, naapuriluokkaan esittelemään luettuja kirjoja

Kuvan avulla oppiminen

- kaikki oppivat visuaalisesti, kyky luoda mielikuvia on tärkeä, kuvat voivat tarjota kertomukselle uusia näkökulmia ja tulkintoja, oppilaat luovat mielensä kuvamaailman itse
- tehtäviä
 - kuvitetaan kirjailija (esitään ensin hänestä tietoa) ja kirjan henkilö
 - piirretään sadun hahmot
 - kuvitetaan tarina tapahtuma kerrallaan
 - kuvitetaan tapahtumapaikat
 - tehdään pilakuvia
 - kuvitetaan tunnelma
 - tehdään juorukartta
 - kuvitetaan kirjaa eri tyyliä käyttäen
 - kuvitetaan kirjan kansi
 - tehdään video

Musiikin avulla oppiminen

- osa oppijoista oppii erityisesti musiikin avulla, musiikin käyttäminen stimuloi muistia ja aivojen toimintaa, musiikki auttaa keskittymään, musiikki vaikuttaa mielialaan, myös rytmikkaa on musiikkia
- tehtäviä
 - ääninäisena kirjan koskettavasta, kiinnostavasta tai jännittävästä kohtauksesta
 - runon rytmi (luetaan runoa, etsitään soittimilla runon rytmi, lausutaan samalla ääneen)
 - rohkeus (valitaan kirjasta henkilö, jota halutaan rohkaista, ja laaditaan sopivista sanoista toimivia säkeitä huutosakille)
 - säestetty vuoropuhelu (esitään kirjasta dialogeja, pohditaan niiden tunnelmia, sommitellaan musiikki dialogin taustalle)
 - tunnusmusiikki kirjan esineestä, elämästä, henkilöistä ja paikasta
 - laulettu runo
 - musikaalinen kuunnelma

Draaman avulla oppiminen

- Draaman avulla oppii viestintä- ja vuorovaikutustaitoja, sosiaalisia ja ryhmässä toimimisen taitoja, myönteellisen kykyä ja erilaisia ihmillisiä ominaisuuksia, oppimisen ja ongelmanratkaisun taitoja, mielikuvituksen käyttöä, itsetuntemusta ja itsetuntoa
- korostaa kokemuksen ja elämyksen läsnäoloa oppimisessa
- tarjoaa mahdollisuuden hyödyntää erilaisia oppimistyyliä – se on myös kokonaisvaltainen oppimisen tapa
- vaatii opettajalta huolellista valmistautumista

Esimerkkejä työskentelytapoista:

- syvähaastattelu
- näytellään ja luetaan yhtä aikaa
- keskeiset elämäntapahtumat (kirjailijan tai kirjan henkilön)
- kokous tai neuvottelu
- mieleen jääneet tilanteet
- yksinpuhelu
- puvustaminen ja lavastaminen
- erilaiset improvisaatiot
- uutisosoikeita studiossa
- salakuuntelijat tai silminmääkijät